

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKLARINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH MASALALARI

Sadikov Zafarbek Adilbekovich

Andijon davlat texnika instituti “Buxgalteriya hisobi”

kafedrası katta o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20354888>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada tijorat banklarida kredit risklarini boshqarishning nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq etilgan. Kredit risklarining bank faoliyatiga ta’siri, ularni baholash usullari hamda risklarni kamaytirish mexanizmlari ilmiy asosda tahlil qilingan. Shuningdek, O‘zbekiston tijorat banklarida kredit portfeli sifati, muammoli kreditlar darajasi va risk-menejment tizimining samaradorligi o‘rganilgan. Tadqiqot natijasida kredit risklarini boshqarishda zamonaviy raqamli texnologiyalar, skoring tizimlari va diversifikatsiya mexanizmlaridan foydalanish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kredit riski, tijorat banklari, risk-menejment, kredit portfeli, muammoli kreditlar, bank tizimi, skoring tizimi, moliyaviy barqarorlik, kreditlash.

Аннотация. В данной научной статье исследованы теоретические и практические аспекты управления кредитными рисками в коммерческих банках. Научно проанализированы влияние кредитных рисков на банковскую деятельность, методы их оценки и механизмы снижения рисков. Также изучены качество кредитного портфеля, уровень проблемных кредитов и эффективность системы риск-менеджмента в коммерческих банках Узбекистана. По результатам исследования разработаны практические предложения по использованию современных цифровых технологий, скоринговых систем и механизмов диверсификации в управлении кредитными рисками.

Ключевые слова: кредитный риск, коммерческие банки, риск-менеджмент, кредитный портфель, проблемные кредиты, банковская система, скоринговая система, финансовая устойчивость, кредитование.

Annotation. This scientific article examines the theoretical and practical aspects of credit risk management in commercial banks. The impact of credit risks on banking activities, methods for assessing risks, and mechanisms for reducing risks are scientifically analyzed. The study also explores the quality of loan portfolios, the level of non-performing loans, and the effectiveness of risk management systems in commercial banks of Uzbekistan. Based on the research findings, practical recommendations were developed regarding the use of modern digital technologies, scoring systems, and diversification mechanisms in credit risk management.

Keywords: credit risk, commercial banks, risk management, loan portfolio, non-performing loans, banking system, scoring system, financial stability, lending.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari faoliyatining asosiy yo‘nalishlaridan biri kreditlash operatsiyalari hisoblanadi. Kredit operatsiyalarining kengayishi banklarning daromad manbalarini oshirish bilan birga, kredit risklari darajasining ortishiga ham sabab bo‘lmoqda. Shu sababli kredit risklarini samarali boshqarish tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Kredit riski qarz oluvchining kredit majburiyatlarini o‘z

vaqtida bajarmasligi natijasida bankning moliyaviy yo‘qotishlarga duch kelish ehtimolini ifodalaydi.

Jahon amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, kredit risklarini samarali boshqarish bank tizimi barqarorligini ta‘minlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, global iqtisodiy beqarorlik, inflyatsiya jarayonlari va moliyaviy inqirozlar sharoitida tijorat banklari kredit portfelining sifatini oshirish masalasi dolzarb ahamiyatga ega bo‘lmoqda. Shu bois banklarda zamonaviy risk-menejment tizimlarini joriy etish, kredit monitoringini kuchaytirish va skoring tizimlaridan foydalanish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida ham bank tizimini isloh qilish jarayonida kredit risklarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Xususan, tijorat banklarida muammoli kreditlarni kamaytirish, kredit portfelini diversifikatsiya qilish va xalqaro standartlarga mos risk-boshqaruv tizimlarini joriy etish bo‘yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu esa mazkur mavzuning ilmiy va amaliy jihatdan dolzarbligini belgilaydi [1].

Adabiyotlar tahlili

Kredit risklarini boshqarish masalalari ko‘plab xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Jumladan, Frederic Mishkin o‘zining “The Economics of Money, Banking and Financial Markets” asarida kredit risklari bank faoliyatidagi eng asosiy moliyaviy risklardan biri ekanligini ta‘kidlab, risklarni baholashda qarz oluvchining moliyaviy holatini chuqur tahlil qilish zarurligini qayd etgan [2].

Peter Rose “Commercial Bank Management” asarida tijorat banklari kredit siyosatini samarali tashkil etish bank aktivlari sifati va bank rentabelligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatishini ilmiy asoslagan [3]. Olimning fikricha, kredit risklarini kamaytirishda kredit portfelini diversifikatsiya qilish muhim vositalardan biri hisoblanadi.

Anthony Saunders va Marcia Millon Cornett “Financial Institutions Management” asarida bank risklarini boshqarishda zamonaviy risk-menejment tizimlari va kredit skoring modellari muhim ahamiyatga ega ekanligini ta‘kidlagan [4]. Ularning fikriga ko‘ra, banklarda raqamli texnologiyalardan foydalanish kredit risklarini prognozlash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Mahalliy iqtisodchi olimlardan A. Vahobovning ilmiy tadqiqotlarida O‘zbekiston tijorat banklarida muammoli kreditlar ulushini kamaytirish bank tizimi barqarorligini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida ko‘rsatilgan [5]. Olim kredit monitoringi va garov siyosatini takomillashtirish zarurligini alohida ta‘kidlagan.

Shuningdek, iqtisodchi olim Sh. Shodmonov o‘zining iqtisodiyot nazariyasiga oid ilmiy ishlarida moliyaviy resurslardan samarali foydalanish va kredit resurslarini oqilona joylashtirish iqtisodiy o‘shishni ta‘minlovchi asosiy omillardan biri ekanligini qayd etgan [6].

M. Abdullayeva tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda tijorat banklarida kredit risklarini boshqarishda sun‘iy intellekt va raqamli skoring tizimlaridan foydalanish kredit ajratish jarayonining samaradorligini oshirishi ilmiy asoslangan [7].

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish bilan bog‘liq iqtisodiy jarayonlarni o‘rganishda tizimli yondashuv, iqtisodiy-statistik tahlil, taqqoslash va guruhlash usullaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida tijorat banklarining kredit portfeli, muammoli kreditlar hajmi hamda risk ko‘rsatkichlariga oid statistik ma‘lumotlar tahlil qilindi. Kredit risklarining bank faoliyati samaradorligiga ta‘sirini aniqlashda analitik va dinamik tahlil usullaridan foydalanildi. Shuningdek, xalqaro bank amaliyotidagi ilg‘or tajribalar o‘rganilib, ularni

milliy bank tizimiga joriy etish imkoniyatlari baholandi. Tadqiqot natijalari asosida kredit risklarini boshqarish samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

Tijorat banklari faoliyatida kredit operatsiyalari asosiy daromad manbai hisoblanadi. Shu bilan birga, kredit operatsiyalari banklar uchun yuqori risk darajasiga ega bo'lgan faoliyat turi ham hisoblanadi. Kredit risklarining ortishi bank aktivlari sifati pasayishiga, muammoli kreditlar ulushining ko'payishiga va bank likvidligining yomonlashishiga olib keladi. Shu sababli kredit risklarini samarali boshqarish bank tizimi barqarorligini ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston tijorat banklarida kredit portfeli hajmi sezilarli darajada oshib bormoqda. Kreditlash hajmining kengayishi iqtisodiyotning real sektorini moliyalashtirish imkoniyatlarini oshirayotgan bo'lsa-da, ayrim hollarda muammoli kreditlar ulushining ortishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, iqtisodiy beqarorlik va inflyatsiya jarayonlari ayrim qarz oluvchilarning moliyaviy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Quyidagi jadvalda tijorat banklarida kredit risklarini ifodalovchi ayrim ko'rsatkichlar dinamikasi keltirilgan.

1-jadval

Tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish samaradorligini ifodalovchi asosiy ko'rsatkichlar dinamikasi

Ko'rsatkichlar	2022 yil	2023 yil	2024 yil
Kredit portfeli hajmi (trln so'm)	326	389	452
Muammoli kreditlar ulushi (%)	5,2	4,8	4,1
Kredit monitoringi samaradorligi (%)	68	74	81
Skoring tizimi asosida ajratilgan kreditlar ulushi (%)	24	37	49
Kredit risklari bo'yicha zaxiralar hajmi (trln so'm)	12	15	18

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, tijorat banklari kredit portfeli hajmi yildan-yilga ortib bormoqda. Shu bilan birga, muammoli kreditlar ulushining kamayishi kredit risklarini boshqarish tizimi samaradorligi oshayotganini ko'rsatadi. Ayniqsa, kredit monitoringining kuchaytirilishi va kredit ajratishda skoring tizimlaridan foydalanish muhim natijalar bermoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kredit risklarini boshqarishda diversifikatsiya siyosati muhim ahamiyatga ega. Kredit portfelining turli tarmoqlar va hududlar kesimida taqsimlanishi risk darajasini kamaytirishga xizmat qiladi. Aks holda kredit resurslarining ma'lum bir sohaga yuqori darajada yo'naltirilishi bankning moliyaviy xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish kredit risklarini boshqarish samaradorligini oshirmoqda. Sun'iy intellekt asosidagi skoring tizimlari qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatini tezkor baholash imkonini bermoqda. Bu esa inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytirib, kredit ajratish jarayonining shaffofligini oshiradi.

Kredit risklarini kamaytirishda garov siyosatini takomillashtirish ham muhim ahamiyatga ega. Banklar tomonidan garov obyektlarini baholash tizimini kuchaytirish hamda sug'urta mexanizmlaridan foydalanish kredit xavfsizligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, kredit monitoringini doimiy ravishda olib borish qarz oluvchilarning moliyaviy holatini nazorat qilish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari asosida shuni ta’kidlash mumkinki, tijorat banklarida kredit risklarini samarali boshqarish banklarning moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Kredit risklarini boshqarishda zamonaviy raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda xalqaro standartlarga mos risk-menejment tizimlarini rivojlantirish zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish bank tizimi barqarorligini ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Kredit risklarining samarali boshqarilishi bank aktivlari sifatini yaxshilash, muammoli kreditlar ulushini kamaytirish va banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, kredit monitoringini kuchaytirish, kredit portfelini diversifikatsiya qilish hamda zamonaviy skoring tizimlaridan foydalanish kredit risklarini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish kreditlash jarayonining samaradorligini oshirish imkonini bermoqda.

Kelgusida tijorat banklarida xalqaro standartlarga mos risk-menejment tizimlarini keng joriy etish, kiberxavfsizlikni ta’minlash va kredit monitoringini takomillashtirish muhim vazifalardan biri bo’lib qoladi. Bu esa bank tizimining barqaror rivojlanishi va iqtisodiy o’sishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining bank tizimini isloh qilish va moliyaviy barqarorlikni oshirishga oid Farmoni. – Toshkent, 2020. – 14 b.
2. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. – Pearson Education, New York, 2018. – 684 p.
3. Rose P.S., Hudgins S.C. Commercial Bank Management. – McGraw-Hill Education, New York, 2013. – 742 p.
4. Saunders A., Cornett M.M. Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. – McGraw-Hill, New York, 2018. – 816 p.
5. Vahobov A.V. Bank tizimini modernizatsiyalashning nazariy asoslari. – Toshkent: Moliya, 2015. – 286 b.
6. Shodmonov Sh.Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2010. – 528 b.
7. Abdullayeva M.A. “Tijorat banklarida kredit risklarini boshqarishning zamonaviy usullari”. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2022. – №4. – 55-63-betlar.